

Zofia Cygal-Krupa

Akademia Nauk Stosowanych w Tarnowie

<https://orcid.org/0000-0001-7770-0644>

zofiacygalkrupa@hotmail.com

Polskie słownictwo przyrodnicze w *Dictionarii variarum rerum [...]* J. Murmeliusza

Polish botanical vocabulary in J. Murmeliusz's *Dictionarii variarum rerum [...]*

Abstrakt

Tematem artykułu jest polskie słownictwo botaniczne w słowniku J. Murmeliusza z 1526 r. Łacińskie terminy botaniczne w *Dictionario [...]* stanowią podstawę materiałową dla polskich nazw roślin, które powstały jako rezultat tłumaczenia łacińskiego oryginału. Materiał polski został uporządkowany i opracowany w formie alfabetycznego Słowniczka polskich nazw przyrodniczych, a także opatrzony krótkim komentarzem na temat znaczenia poszczególnych leksemów oraz struktury całego makropola, jakie tworzą owe nazwy.

Słowa kluczowe:

leksykografia XVI w., polskie słownictwo przyrodnicze, słownik J. Murmeliusza

Abstract

The paper deals with Polish botanical vocabulary in J. Murmeliusz's dictionary from 1526. Latin botanical terms in *Dictionario [...]* constitute the material basis for Polish plant names which, originated as the result of the translation of the Latin original. Polish material

Informacja o artykule / Article information

Otrzymano (Received): 16.09.2022 • Przyjęto do druku (Accepted): 1.12.2022 • Opublikowano (Published): grudzień (December) 2022

was arranged in the form of an alphabetical dictionary of Polish plant names, followed by a brief commentary on the macro-field structure formed by those names.

Keywords: _____

a lexicography of the XVI century, Polish botanical vocabulary, J. Murmeliusz's dictionary

Wprowadzenie

Dictionarius Joannis Murmellii variarum rerum cum Germanica atque Polonica interpretatione (I wyd. 1526) jest najstarszym, pierwszym drukowanym słownikiem zawierającym stronę polską¹, tj. polskie wyrazy w liczbie 2444 haseł obejmujących łącznie 4366 polskich słów. Strona łacińska ma 3207 haseł i tyleż samo odpowiedników niemieckich. Wokabularz był najbardziej popularnym słownikiem w XVI wieku, miał bowiem aż jedenaście kolejnych edycji².

Słownik ma, charakterystyczny dla słowniczków tego okresu, rzeczowy układ materiału leksykalnego. Składa się z trzydziestu dziewięciu rozdziałów zawierających słownictwo z różnych dziedzin życia oraz ośmiu kilkuwyrazowych grup słów, którymi są: liczebniki i ich rodzaje, reguły katechizmu typu: *siedm śmiertnych grzechów*, *trzy cnoty święte* itp. Rozdziały tworzą rodzaj swoistych, charakterystycznych kręgów tematycznych³. Siedem spośród całego zbioru obejmuje słownictwo przyrodnicze. Są to następujące po sobie rozdziały *O drzewach – De arboribus* (103–108); *O owocach – De fructibus arborum* (108–110); *O owocach małych drzewek*

¹ Moje badania w tym zakresie pozwoliły wysunąć przypuszczenie, iż autorem części polskiej był Hieronim Spiczyński z Wielunia. Zob. Z. Cygal-Krupa, *Szesnastowieczne edycje „Dictionarii Joannis Murmellii variarum rerum [...]”*, Warszawa 1979, s. 21–36. Hipotezę tę potwierdza Włodzimierz Gruszczyński, pisząc *Dictionarius Joannis Murmellii variarum rerum* spolszczony przez Hieronima Spiczyńskiego. Dalej w przypisie nr 4 (na s. 54): „Ostatecznych dowodów dostarczyła Skoczylas-Stawska (1995), wcześniej hipotezę taką niezależnie przedstawili inni badacze: Plezia (1957), Karplukówna (1971), Cygal-Krupowa (1979), a zwłaszcza Kędelska (1986)”. Zob. W. Gruszczyński, *Nie tylko łacina, czyli o językach zestawianych z polszczyzną w słownikach z XVI, XVII i XVIII wieku*, [w:] *Problemy leksykografii. Historia – metodologia – praktyka*, red. W. Gruszczyński, L. Polkowska, Warszawa 2011, s. 53–72.

² Por. Z. Cygal-Krupowa, *Szesnastowieczne edycje...*, dz. cyt.

³ Por. szczegółowe prace na temat słownictwa tematycznego: Z. Cygal-Krupa, *Słownictwo tematyczne języka polskiego. Zbiór wyrazów w układzie rangowym, alfabetycznym i tematycznym*, Kraków 1986; Z. Cygal-Krupa, *Podstawowe słownictwo tematyczne języka polskiego*, Kraków 1990; Z. Cygal-Krupa, *Świat roślin w gwarze Porąbki i okolicy*, [w:] *Człowiek, uczonec, organizator Mieczysław Matecki*, red. J. Rusek, Kraków 2005, s. 271–278; Z. Cygal-Krupa, K. Choińska, M. Pachowicz, *Słownictwo tematyczne w językoznawstwie polskim (ze szczególnym uwzględnieniem leksykologii, leksykografii i glottodydaktyki. Słownik tematyczny uczniowskiej polszczyzny. Słownictwo rzadsze, t. 1–2*, Tarnów 2016, s. XIII–LV.

– *De fructibus* (111); *O zyołach* – *De herbis* (112–116); *O kwyeczyu* – *De floribus* (116–117); *O wonyayących zyołach* – *De aromatibus* (117–118); *O zbożu y jarzynach* – *De frumentis et leguminibus* (118–120). Wymienione tu nazwy rozdziałów (podane w pisowni oryginału) tworzą swego rodzaju makropole polskich nazw botanicznych, będących odpowiednikami łacińskich leksemów. Te ostatnie ułożone są alfabetycznie. Polskie nazwy botaniczne w słowniku J. Murmeliusza są zbiorem nieuporządkowanym, ujętym jedynie w grupy semantyczne. W tej sytuacji wydaje się celowe sporządzenie w tym artykule ich alfabetycznego słowniczka z odpowiednimi objaśnieniami dotyczącymi hasła łacińskiego w oryginale i znaczenia słów. I to właśnie jest przedmiotem niniejszego opracowania.

Przedstawiony tu zbiór stanowi bardzo ciekawy materiał badawczy, odzwierciedlający, w zasadzie, średniowieczny stan nazw botanicznych. Przy jego zestawieniu ograniczono się wyłącznie do leksyki przyrodniczej pomieszczonej w dykcjonarzu J. Murmeliusza, w jego drugim wydaniu, tj. u Wietora, w Krakowie, w 1528 roku. Nie wyjaśnia się etymologii ani nie przeprowadza się analizy strukturalno-gramatycznej nazw roślin, ponieważ zagadnienia te zostały już opracowane w monografiach Wandy Budziszewskiej, Elżbiety Kędelskiej, Eugeniusza Pawłowskiego, Anny Spólnik, Ludwika Wajdy-Adamczykowej, a także w licznych artykułach m.in. E. Pawłowskiego, Władysława Sędzika, Henryka Wróbla⁴.

Sporządzony w niniejszym artykule słowniczek liczy 221 nazw roślin ułożonych alfabetycznie. Składa się on z zasadniczej części podstawowej zawierającej konkretne nazwy roślin, wśród których zamieszczonych jest także kilkanaście słów niebędących ściśle nimi. Są to: 1) ciągi definicyjne typu: *wszelki owoc godny ku jedzeniu*; 2) terminy części struktury roślin, np. *pień*, *wirzch*, *gałazka*; 3) nazwy rodzajów produktów spożywczych przygotowywanych z danej rośliny, np. *mąka*.

⁴ Zob. W. Budziszewska, *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław 1965; E. Kędelska, *Łacińsko-polskie słowniki drukowane pierwszej połowy XVI wieku i ich stosunek do źródeł czeskich*, Wrocław 1986; E. Pawłowski, *Polskie nazwy roślin. (Próba klasyfikacji semantycznej)*, [w:] *Studia indoeuropejskie*, red. J. Kuryłowicz, Wrocław 1974, s. 163–169; A. Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XIII wieku*, Wrocław 1990; L. Wajda-Adamczykowa, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław 1989; E. Pawłowski, *Przegląd najważniejszych zagadnień słownika nazw roślin polskich*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie” 1970, z. 38, „Prace Językoznawcze”, t. 1, s. 75–91; W. Sędzik, *Ze studiów nad prasłowiańskim słownictwem rolniczym. Prasłowiańskie nazwy zbóż*, „Acta Baltico-Slavica” 1977, vol. 11, s. 251–276; H. Wróbel, *Związki staroczesko-staropolskie w terminologii botanicznej*, „Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach. Sekcja Językoznawstwa. Prace Katedry Języka Polskiego II” 1962, s. 106–137.

Budowa artykułu w słowniczku jest następująca:

- 1) Polska nazwa botaniczna, podana we współczesnej pisowni ortograficznej, wyróżniona tłustym drukiem, z zachowaniem jej historycznej formy językowej.
- 2) Zapis znaczenia (w łapkach).
- 3) Różne znaczenia tej samej nazwy. Jeśli różni się ono od znaczenia we współczesnym języku polskim, wówczas sprawdzam je w cytowanych niżej źródłach⁵, wybieram właściwą definicję, tj. odpowiadającą hasłu łacińskiemu, przytaczam ją w łapkach, w nawiasie podaję skrót źródła. Pojawiające się różne znaczenia formalnie tej samej nazwy, notuję pod tym samym hasłem, zaś odmienność semantyczną zaznaczam cyframi arabskimi 1, 2, 3..., np. **Bobek** 1. ‘drzewo laurowe’: *Laurus*, M 107; 2. ‘owoc drzewa laurowego’: *Fructus lauri*, M 110.
- 4) Polski odpowiednik w wokabularzu, ale jedynie w przypadku poświadczenia go w formie wyrażenia dwu lub więcej wyrazów.
- 5) Lokalizacja w wokabularzu.
- 6) Nazwy synonimiczne, zwłaszcza zasygnalizowane w wokabularzu kwalifikatorem „albo”, „też” łączę odsyłaczem „Zob.” zamieszczonym na końcu artykułu hasłowego, np. **Borag** [...] Zob. *Wołowy język*.
- 7) Formy deminutywne notuję pod hasłem podstawowym, np. *gałązka* pod *gałąź* itp.

Zestawienie ilościowe nazw botanicznych w określonych mikropolach jest zdecydowanie różne. Najliczniejszą grupę stanowią nazwy ziół, co ma swoje uzasadnienie w ogromnym zainteresowaniu nimi, począwszy od średniowiecza poprzez odrodzenie, podyktowanym rozwojem ziołolecznictwa w całej Europie. Jak wiadomo, *Dictionarius... J. Murmeliusza* w tym czasie był dziełem znanym i bardzo popularnym. Drugie miejsce na liście rangowej zajmują nazwy drzew, jako wyraz naturalnego, zwłaszcza w owym czasie, środowiska przyrodniczego człowieka; trzecie – nazwy owoców; czwarte – nazwy zbóż i jarzyn. Dominują wśród nich nazwy zbóż powszechnie znanych i uprawianych w Europie. Piąte miejsce – nazwy pachnących – woniejących ziół, w ówczesnym rozumieniu ich jako przyprawy typu: *cynamon*, *imbir*, *pieprz*, *muszkat*, „*gwoździki*” – ‘*goździki*’ itp. Szósta pozycja na liście to kwiaty – reprezentuje je zaledwie 9 nazw, wśród których znajdujemy m.in. odwieczne: *różę*, *lilię*, *fiołki*, *goździki* i *bratki*.

⁵ Za podstawę określenia znaczenia danego terminu przede wszystkim przyjmuję *Słownik etymologiczny* W. Borysia (WBor); *Słownik staropolski* (Słstp); *Słownik polszczyzny XVI w* (SPXVI); *Słownik staropolski* S. Reczka (SRecz); *Mały Słownik zaginionej polszczyzny* F. Wysockiej (FWys). Dodatkowo każda nazwa została także sprawdzona i porównana ze słownikami zamieszczonymi w monografiach: A. Spólnik, dz. cyt. i L. Wajdy-Adamczykowej, dz. cyt. Chodziło tu o uniknięcie błędów w identyfikowaniu roślin, gdyż, jak wiadomo, „do 1753 r., tj. do czasu ukazania się dzieła Karola Lindego *Species plantarum*, niejednolicie nazywano rośliny”. Por. L. Wajda-Adamczykowa, dz. cyt., s. 6.

Ostatnie, siódme miejsce, przypada tzw. w wokabularzu „owocom małych drzew” będących nazwami roślin i krzewów zapachowych typu: *kadzidłowe drzewo*, *mirra*, *balsamowe drzewo*. Stwierdzona nierównomierność ilościowa poświadczeń nazw botanicznych w makropolu w pewnym stopniu jest wynikiem nie tylko użyteczności i zadomowienia określonych okazów w polskiej kulturze materialnej, ale przede wszystkim ich zasobem w łacińskim oryginale słownika Murmeliusza.

Słowniczek

Agrest ‘owoc’: Agrestis, Murmeliusz (dalej M) 106.

Balsam ‘żywica drzew i krzewów balsamowych, wydzielająca olejek eteryczny’ (SPXVI, t. I, 291): Opobalsamum M 111.

Balsamowe drzewo ‘drzewo wydzielające żywicę – olejek eteryczny’ (SPXVI, t. I, 292): Balsamum, M 111.

Balsamowa różdżka ‘gałązka drzewa balsamowego’ (SRecz, 429): Xylobalsamum, M 111.

Bez ‘krzew o miłym zapachu’: Sambucus, M 107.

Bluszcz ‘roślina *Hedera helix*’ (WBor 30): Hedera, M 107.

Bławat ‘bławatek, chaber’ (SRecz 23): Caltā, M 117.

Bob ‘bób, roślina uprawna’: Faba, M 120.

Bobek 1. ‘drzewo laurowe’: Laurus, M 107; 2. ‘owoc drzewa laurowego’: Fructus lauri (...), M 110.

Borag ‘ziele lecznicze używane jako składnik leków, także jako jarzyna, buglossus Murm...’ (SPXVI, t. II, 325): Buglossus..., M 113. Zob. Wołowy język.

Boże drzewko ‘boże drzewko’: Abrotanum, M 112.

Broskini ‘owoc brzoskwini’: Persicum, M 108;

Broskinia 1. ‘też owoc brzoskwini’: Pomum persicum, M 110; 2. ‘drzewo owocowe brzoskiwni’: Persica pomus, M 107.

Brzoza ‘brzoza’: Betula, M 106.

Buk ‘buk’: Fagus, M 106.

Bukszpan ‘zioło’: Brossica, M 112.

Bylica ‘zioło, piołun’: Artemisia, M 113.

Cebula ‘roślina, warzywo’⁶: Cepa, M 113.

Cedr ‘drzewo’: Cedrus, M 107.

Centurzyja ‘zioło lecznicze, centuria’: Centaurea, M 113.

Cewka zob. Kolanko.

Ciemierzycza ‘zioło lecznicze i trujące’: Elleborum, M 114.

Cis ‘drzewo’: Taxus arbor, M 105.

⁶ W dykjonarzu J. Murmeliusza nazwy współcześnie znanych warzyw zamieszczone są w rozdziale o ziołach – *De herbis, O ziołach*, s. 112–113.

- Chmiel** ‘roślina, zioło’: *Lupulus, Humulus idem* (dalej id.), M 112.
- Cukier** ‘słodka przyprawa do potraw wyrabiana przeważnie z trzciny cukrowej’ (SPXVI, t. III, 712): *Saccharum*, M 117. Zob. Lodowy cukier.
- Cynamon** ‘przyprawa zapachowa’: *Cinnamomum*, M 117.
- Cyprys** ‘cyprys’ (SRecz, 52): *Cupressus*, M 107.
- Czosnek** ‘roślina, *Allium sativum*’: *Allium*, M 113.
- Ćwikła** ‘buraki ćwikłowe przyrządzone jako przyprawa do mięs, Stp. od XVI w.’ (WBor 107): *Beta*, M 113.
- Datły** ‘bez l. poj. daktyle’ (FWys 48): *Dactylus fructus palmae*, M 110.
- Dąb** ‘drzewo *Quercus*’: *Robur, Quercus etiam arbor glandifera*, M 106.
- Drzewo** ‘drzewo’: *Arbor*, M 103; *Lignum*, M 105; **Drzewko** ‘małe drzewo’: *Arbusculus*, M 103.
- Drzewo owocowe** ‘drzewo owocowe’: Wszelkie drzewo noszące owoc który giedzą, *Pomus arbor ferens fructus esui aptos*, M 105.
- Figa** ‘owoc drzewa figowego’: *Ficus*, M 109.
- Figowe drzewo** ‘drzewo figowe, figowiec lub jego owoc’ (WBor 149): *Ficus*, M 106.
- Fijołka** 1. ‘roślina ozdobna, pachnąca’: *Viola*, M 116’; 2. ‘bratek polny’: żółta fijołka, *Flamea viola lutea*, M 116; 3 ‘hiacynty’: Brunatne żółto czerwone y byale fijołki, *Violae plura sunt genera, purpureae, luteae, croceae et albae [...]*, *Hyacinthus viola purpurea [...]* M 116.
- Gałąź** ‘gałąź’: *Ramus*, M 104. **Gałązka** ‘gałązka – mała gałąź’: *Ramusculus*, M 104.
- Ganyż** ‘anyż’: *Anisum*, M 115.
- Gier** ‘ziele, *Podagrycznik pospolity*’ (SPXVI, t. IX, 2): *Opych albo gyer, Apium*, M 112. Zob. *Opych*.
- Głóg** 1. ‘głóg, kolczasty krzew’: *Cornus*, M 107; 2. ‘owoc głogu’: *Cornus*, M 110⁷.
- Głowa kapustna** ‘główką kapusty’: *Canticulus*, M 112. Zob. *Kapusta*.
- Gorczyca** 1. ‘goryczka, *Gentiana*, nasiona gorczycy używane w lecznictwie i do wyrabiania musztardy’ (WBor 172): *Gentiana*, M 114; 2. ‘roślina ognicha, *Sinapis*’: *Sinapis*, M 115.
- Gorzekwiat** ‘1. gatunek miłka, jaskólcze ziele, 2. glistnik’ (FWys 74): *Cheledonias*, M 114.
- Groch**⁸ ‘od XV w. uprawiana roślina strączkowa *Pisum sativum* i jej nasiona, jej owoce’ (WBor 178): *Erwilias*, M 120. Zob. *Wielki albo włoski groch*; zob. *Wielogroch*.

⁷ Za takim znaczeniem przemawia umieszczenie tego słowa w rozdziale: *O owocach drzew – De fructibus arborum*, M 110. Por. *Słstp* (t. I, 770), pod tym hasłem łac. podaje znaczenie ‘drzewo dereńiowe’.

⁸ Por. SPXVI, t. XVIII, s. 126–127, gdzie tego rodzaju zestawienia określa jako nazwy botaniczne na oznaczenie różnych gatunków roślin strączkowych.

- Grono** ‘kiść lub pojedynczy owoc winny, winogrono’ (SPXVI, t. VIII, 144);
1. ‘winogrono’: Grono winne, Uva, M 110; 2. ‘rodzaj winogron: muszk-
kat’: Grono muskatełłego winna, Apianae uvae, M 110. Zob. Jagoda
winna.
- Gruszka** 1. ‘owoc’: Pyrum, M 109; 2. ‘grusza – drzewo’: Gruskowe drzewo,
Pyrus, M 105.
- Gwoździak** 1. ‘kwiat’: Chariophilus, M 117; 2. ‘owoc drzewa goździkowego,
przyprawa korzenna’: Chariophilum, M 119.
- Hanyż** ‘anyż’: Anetum, M 119.
- Imbir** ‘przyprawa’: Zinziber, M 117.
- Iskierki** ‘kwiaty, rodzaj astrów’ (SPXVI, t. IV, 2): Sifer, M 113.
- Izop** ‘hyzop’, ‘Hyzop lekarski Officinalis’ (Sp 20): Hysopus, M 114.
- Jabłko** ‘owoc jabłoni’: Malum, M 109.
- Jabłkowe drzewo** od XVI w. jabłoń ‘drzewo owocowe Malus’: Jabłkowe
drzewo, Malus, M 105. Zob. Płonka.
- Jagły** od XVI w. ‘kasza z prosa’(WBor 202): Milium, M 119.
- Jagoda winna** ‘winogrono’: Jagoda winna, Acinus, M 110.
- Jarzyna** ‘roślina warzywna, warzywo’, stp. od XIV w. jarzyna / jertzyna
‘zboże jare siane na wiosnę’ (WBor 205): Legumen, M 118.
- Jawor** ‘drzewo, jeden z gatunków klonu’ (Sp 36): Platanus, M 107.
- Jądro** od XV w. ‘ziarno w łupinie lub pestce owocu’ (WBor 209): Nucleus,
M 109.
- Jedlina** ‘jodła’: Abies, M 107.
- Jemiele jagody** ‘owoce jemioły’: Jemyele yagody, Mespilium, M 110.
- Jemioła** od XV w. ‘roślina pasożytująca na drzewach’ (WBor 212): Mespilus,
M 107.
- Jesion** ‘drzewo’: Fraximus, M 107.
- Jęczmień** od XV w. ‘rodzaj zboża’: Hordeum, M 119.
- Jęczmienny** 1. ‘kasza, krupy’: Jącmyenne krupy. Polenta, M 119; 2. ‘mąka
jęczmienna’: Mąka yęcmyenna albo ptyzana⁹, Aliae, quidam potionem
esse dicunt, M 119.
- Kadziło** ‘ziarna roślin zapachowych używane do kadzenia’: Thus, M 111.
- Kadzielnik** ‘zioło zapachowe’ 1. ‘Melittis melissophyllum [...] melisana
montana’; 2. ‘mlecz zwyczajny’, Sonchus oleraceus; 3. ‘szałwia polna’,
Salvia pratensis (Słstp, t. III, 217)¹⁰: Melissa, M 115.

⁹ Por. FWys 279 *ptyzana, ptyzanna, tyzana, tyzanna* 1. kleik, odwar z kaszy jęczmiennej [...],
2. *ptyzanna* mąka jęczmienna.

¹⁰ Por. FWys 92 [...] 3. bot. kadzielnik gat. *mleczka*, 4. bot. [...] gat. *szałwii*; SPXVI, t. X, s. 16
(1976): *kadzielnik* (9 r.) bot. *Melissa officinalis*; ‘melisa lekarska’ bylina z rodziny war-
gowatych (Labiatae) o silnej cytrynowej woni, używana w perfumerii; melissa Murm 115,
syn. *turybularz*. Por. WBor 235 [...] w stp. może też ‘jesion, Fracsinus’.

- Kadzidłowe drzewo** ‘drzewo służące do przyrządzania kadzidla: drzewo balsamowe’ (Słstp, t. III, s. 218; SPXVI, t. VI, 102): Kadzidłowe drzewo, Libanotis, M 111.
- Kapusta** ‘roślina warzywna’: Candis, M 112. Zob. Głowa kapustna.
- Kapary** 1. ‘owoc australijski [...]’; 2. przyprawa z kaparów [...]; ‘szparag, asparagi Słstp. kapary’ (SRecz 149): Capparis, M 116.
- Kasja** ‘drzewo rosnące w Etiopii i Arabii o wonnej podobnej do cynamonu korze’ (SPXVI, t. VI, 446): Casia, M 111.
- Kasztan** ‘owoc kasztana’: Castanea, M 106.
- Kasztanowe drzewo** ‘kasztan, kasztanowiec’: Kasztanowe drzewo, Castanea, M 106.
- Kąkol** od XV w. ‘chwast zbożowy *Agrostemma githago*’ (WBor 226): Lolium, M 119.
- Kitana** ‘pigwa, krzew owocowy z rodziny jabłkowatych’ (Pomoideae) pochodzący z Azji, cytoneum, cydonium [...] (SPXVI, t. X, 334–335): Cytoneum, Cydonium id., M 108.
- Klon** od XV w. ‘drzewo podobne do Platana’ (L.W.-A. 41): Acer, M 107.
- Kłos** od XV w. ‘część kłująca zboża’ (WBor 238): Spica, M 120; **Kłosek** ‘deminutivum od kłos’: Spicula, M 120.
- Kmin** od XV w. ‘roślina *Cuminum cyminum*, kminek zwyczajny’ (WBor 239): Cyminum, M 117.
- Kolanko** od XIV w. ‘[...] bot. węzeł w źdźbłach roślin trawiastych’ (WBor 243): Kolanka w źblye albo włośnyey iako pospolycyey myanuyemy cewka, Genicula, culmi seu stipule intermedia, M 120.
- Kopr** ‘bot. koper’: Feniculum, M 114.
- Korzeń** od XV w. ‘dolna część rośliny tkwiąca w ziemi’ (WBor 251): Radix, M 103. **Korzonek** ‘deminutivum od korzeń’: Radicula, M 103.
- Korbas** ‘dynia, melon od XVIII w. roślina *Cucurbita pepo*’; od XV w. ‘melon *Cucurmis melo*’ (WBor 136): Cucurbita, M 113.
- Korek** ‘masa korkowa, surowiec uzyskiwany z kory niektórych drzew (dąb korkowy, korkowiec amurski)’; ‘[...] w XVI w. korek/kork ‘dąb korkowy, *Quercus suber*’, ‘jakiś wytwór z kory tego drzewa’ (WBor 250): Łub albo korek, Suber, M 107. Zob. Łub.
- Kozielecki** ‘storczyk’, Kozielecki-Orchis-storczyk’ (Sp 94): Satyrion, M 115.
- Krzewnik** ‘krzaki, zarośla, gęstwina, arbusta Lumeta [...]’ (Słstp, t. III, 413): Robus arbor spinosa ferens mora, M 108.
- Kwiat** od XV w. ‘roślina kwitnąca’, ‘część rośliny zawierająca organy rozrodcze’ (WBor 278): Flos, M 116; **Kwiatek** ‘deminutivum od kwiat’: Flosculus, M 116. Zob. Muszkatowy.
- Lakrycja** ‘zioło – lukrecja’: Glycyrrhica, M 114.
- Lawanda** ‘roślina zapachowa’: Lavendula, M 114.
- Lebiodka** od XV w. ‘chwast *Chenopodium*, roślina lecznicza [...], stp XV w. *lebioda* ‘łoboda ogrodowa [...]’ (WBor 281): Origanum, M 114. Zob. Łoboda.
- Leszczyna** od XV w. ‘krzew *Corylus avellana*’ (WBor 285): Corylus, M 106.

- Liliya** 1. 'kwiat': *Lilium*, M 117; 2. 'różne gatunki lilium, lilija polna, zawilec [...]' (FWys 122): *Brunatna lilya, Narcissus est purpureum Lilium*, M 117.
- Lipa** od XIV w. 'drzewo liściaste *Tilia*' (WBor 288): *Tilia*, M 108.
- List** 1. 'liść', 'zwykle w funkcji coll. 'liście' w połączeniu z nazwą rośliny': *Lyst, Folium*, M 104; *Lysty Frons frondis*, M 104; *wynny lyst, Pampinus folium vitis*, M 104; 2. 'pięciornik', 'roślina z rodziny różowatych, *Rosaceae*' (SPXVI, t. XII, 264–265) *pyęc listow, Pentaphilon*, M 115.
- Lodowy cukier** 'cukier skryształizowany w bezbarwnej, przezroczystej postaci' (SPXVI, t. III, 713): *Mel harundinis*, M 117. Zob. Cukier.
- Lubczyk** 'zioło, przyprawa': *Ligusticum*, M 114.
- Latorostka** 'latorośl': *Surculus*, M 105.
- Łoboda** 'lebioda': *Atriplex*, M 114. Zob. Lebiodka.
- Łopian** od XV w. 'roślina *Arctium lappa* [...] roślina z dużymi liśćmi (łopuch, łopian, dziewanna)'; (WBor 301): *Rzep albo łopyan, Lappa*, M 115.
- Łub** 'łubie, drzewo korkowe; kora szczególnie z lipy, pas kory' (FWys 128): *Łub albo korek, Suber*, M 107. Zob. Korek.
- Ług** 1. 'niewielki las, lasek, gaj' (FWys 128); 2. 'porg', 'Por – *Alium porum*' (Sp 38): *Porrum*, M 113.
- Łupina** od XV w. 'skórka, powłoka owoców, korzeni jadalnych, w stp. i dial. też [...] łuska (np. rybia), skorupa (np. jajka)' (WBor 305): *Lupyna wyrzchnya y ostra kastanowa, Echinatus calix*, M 109).
- Łuska** 'zob. Łupina': *Putamen*, M 109.
- Łuszczyna** 1. 'zewnątrzna okrywa nasienia lub owocu spełniająca rolę ochronną, strąk charakterystyczny dla roślin motylkowatych' (SP XVI, t. XII, 627): *Folliculus, Siliqus*, M 120; 2. Łuszczyna bobowa 'strąk bobu': *Łuszczyna bobowa, Hilum*, M 120.
- Majeran** bot. '*origanum majorana*' (Słstp, t. IV, 145), 'roślina z rodziny wargowatych (*Labiatae*) używana w lecznictwie, przy wyrobie pachnidel i jako przyprawa kuchenna: *amaracus Murm* [...]' (SP XVI, t. XIII, 33): *Amaracus*, M 112.
- Mak** od XV w. 'roślina *Papaver*, jej nasiona, [...] uprawiana od starożytności' (WBor 311): *Papaver*, M 115.
- Makowki** 'koniczyna rozdęta', *Trifidium fragiferum* – koniczyna rozdęta (Sp 95): *Trifolium*, M 115.
- Malon** bot. 'owoc, melon, dynia': *Ogurky y malony, Cucumi sunt quae a Natericis Mellones apellantur*, M 113. Zob. Ogórki.
- Marele** 'owoc morela': *Morum rubi*, M 109.
- Mąka** od XV w. 'zmielone ziarno zbóż'; 1. 'wszelka mąka, każdy rodzaj mąki': *Wszelka mąka, Fargenus frumenti* [...], M 119; 2. *Mąka yęczmynna albo ptysana, Alcea*, M 119. Zob. Pszenica.
- Migdał** 'owoc drzewa migdałowego, migdał': *Amygdala*, M 109.
- Migdałowe drzewo** 'migdałowiec': *Mygdalowe drzewo, Amygdalus*, M 106.

- Minca**¹¹ od XV w. ‘roślina zioło Mentha’: Menta, M 114.
- Mirra** od XV w. 1. ‘drzewko rodzące owoce zapachowe’: Thymiana, M 118; 2. ‘owoc mirry’: Myrrha, M 111.
- Muszkata**¹² ‘owoc, gałka muszkatowa’: Nux myristicae, M 117.
- Muszkatowy kwiat** ‘kwiat drzewa muszkatowego’: Muszkatowy kwiat, Flores myristici, M 118.
- Nardusz** ‘roślina z rodziny kozłkowatych, pochodząca z Indii, też olejek wonny z tej rośliny – nardum’ (Słstp, t. V, 86–87): Nardus frutex odoratus, M 111.
- Oczko** bot. ‘część rośliny’: Oczko albo pączek, Oculus, M 105. Zob. Pączek.
- Ogurek** bot. ‘ogórek, Cucumis sativus [...], Ogurki melon Indus [...]’ (Słstp, t. V, 535–536): Ogurki y malony, Cucumi, M 113.
- Oliwka** 1. ‘owoc, oliwka’: Oliva, M 110; 2. ‘drzewo oliwkowe’: Olywne drzewo, Olea, M 106.
- Olszyna** ‘drzewo brzoźowate, Olcha Alnus’: Alnus, M 108.
- Opych** zob. Gier.
- Orzech** od XV w. ‘owoc suchy o zdrewniałej łupinie’, ‘roślina (drzewo lub krzew) mająca takie owoce’ (WBor 396): 1. Włoski orzech, Juglans, M 109; 2. Lyaskowy orzech, Avellanna, M 109.
- Oset** od XV w. ‘roślina Carduus, w stp też inne rośliny, np. dziewięciosił, głóg, krzak ciernisty’ (WBor 397): Tribulus, M 115.
- Osika** od XV w. ‘drzewo Populus tremula’ (WBor 398): Tremulus, M 108.
- Osyпка** ‘otręby ze zbóż dawane do pokarmu dla zwierząt’ (SPXVI, t. XXII, 248): Zea, M 119.
- Owies** ‘gatunek zboża’: Avena, M 119.
- Owoc** ‘owoc’: Fructus, M 108. Zob. Pożny, Rany wszelki. 1. Pożny owoc ‘późny owoc’: Pozny owoc, Oporum fructus autumnalis, M 108; 2. Rany owoc ‘wczesny owoc’: Rany owoc, Precolta poma, M 108; 3. Wszelki owoc [...]: Wszelki owoc godny ku yedzenuy, Pomum, M 108; 4. Wszelki twardy owoc: Wssekly twardy owoc, Nux pomum omne quod duro operimento tegitur, M 109.
- Palma** ‘drzewo’: Palmowe drzewo, Polma, M 106.
- Pasternak** ‘roślina pastewna’: Pastina, M 113.
- Pączek** ‘część rośliny – pęd’: Oculus, M 105. Zob. Oczko.
- Pień** ‘część drzewa od korzeni do gałęzi’: Pyen od korzenya aż do gałęzi, Truncus statura arboris insistens radici, M 104.

¹¹ Polska nazwa chyba błędnie zapisana jako *Minca*, ponieważ w staropolszczyźnie (por. Słstp, SPXVI w., FWys, SRecz, WBor) notowane są jedynie następujące warianty językowe: *mięta*, *miętka*, *miętkiewi*.

¹² Por. różne znaczenia wyrazu, jakie notuje Słstp, t. XV, 219: „Muszkata, Myristica fragrans ‘muszkatowiec wonny, drzewo z rodziny muszkatołowcowatych’ Myristica ceae. Nasiona zwane kwiatem muszkatołowym używane jako przyprawa korzenna, podobnie jak jądro nasiona zwane gałką muszkatołową”.

- Pieprz** ‘pieprz – przyprawa’: Piper, M 117.
- Polski pierz** ‘nasiona pieprzu zwyczajnego stanowiące przyprawę do potraw’ (FWys 223); ‘Sativum, kolendra siewna, roślina roczna z rodziny blaszkowatych [...] przyprawa, lecznicza i miododajna’ (SPXVI, t. XXIV, 133): Polski pyerz, Coriandrum, M 115.
- Pięć listów** ‘pięciornik’: Pyęc listow, Pentaphilon, M 115.
- Pigwa** ‘drzewo pigwy’: Pigwowe drzewo, Cydonius, M 105.
- Piołun** od XV w. ‘roślina, zioło lecznicze, piołun’: Absinthium, M 112.
- Piotruszka** ‘warzywo – pietruszka’: Hipposelinum, M 113.
- Plewy** ‘zwykle plewy, od XV w. ‘odpadki po wymłóceniu zboża i odwianiu ziarna (drobne części kłosa, osłony ziarna’ (W Bor 441): Palea, M 120; Jęczmyenna plewa, Gluma, M 120.
- Płonka** ‘dzika jabłoń’: Arbutum, M 110.
- Podróżnik** ‘roślina, zioło, podróżnik’: Heletropium, M 114.
- Pokrzyk** ‘bot. Mandragora officinarum [...] bylina z rodziny psiankowatych z obszaru śródziemnomorskiego, o właściwościach leczniczych i trujących’ (SPXVI, t. XXVI, 391): Mandragora, M 114.
- Pokrzywa** od XV w. ‘roślina chwast, pokrzywa’: Urtica, M 115.
- Polej** od XV w. ‘bot. *mięta, polej* Mentha’ (Słstp, t. V, 344–345); Polegium, M 115.
- Pomarańcza** ‘owoc pomarańczy’: Punicum, M 108.
- Potraw** ‘drugi pokos trawy, odrastającej po pierwszym pokosie’: Cordum, M 112.
- Pozimek** ‘bot. poziomka’; 1. ‘owoc’: Fragum, M 115; 2. ‘roślina, bylina’, Pozimki bez l. poj.’ (FWys 253): Fragaria, M 115.
- Prątek** ‘gałąź, różdżka, sadzonka, wiklina, krzew, zarośle’ 1. Virgultum [...] ‘gałąź, różdżka, krzew, zarośle, gałąź’: Ramus, M 104; 2. ‘pręt, różga’: Ferula, M 104.
- Psi język**¹³ ‘ostrzeń pospolity – Cynoglossum officinale’: Pszy yęzyk, Cynoglossa, M 113.
- Psinki** pl. tantum bot. psianki, ‘psianka czarna, Solanum nigrum’ (Słstp, t. VIII, 390): Solatrum, M 114.
- Pszenica** od XIV w. 1. ‘zboże Triticum vulgare i jego ziarno’ (W Bor 501): Triticum, M 118; 2. bot.: a) pszenica wyborna: pszenyca wyborna, Robus, M 118; b) pszenica mąka, Simulago ex tritico [...], M 119.
- Rogoż** ‘rogozie, sitowie, trzcina’ (SRecz 414): Rogoż, Ulva, M 112.
- Rojownik** ‘roślina rosnąca gęsto na murach, na skałach’: Barbaiovis, M 113.

¹³ A. Spólnik notuje tę nazwę poświadczoną u Murmeliusza na s. 113 jako odpowiednik łac. hasła cynoglossa pod nazwą *Farbownik lekarski* – *Anchusa officinalis*, według mnie, należy ją wiązać z nazwą *ostrzeń pospolity*, której odpowiada łac. termin bot. *Cynoglossum*. Zob. A. Spólnik, dz. cyt., s. 17.

- Rozga** ‘gałązka, gałąź, młody pęd drzewa, pręt zielony, czasem służący do bicia’ (FWys 287): Virga, M 104; dem. Rożdżka, Virgula, M 107.
- Rozmarina** ‘rozmaryn’; ‘Rozmaryn lekarski — Rosmarinus officinalis’ (Sp 55): Rozmarinus, M 115.
- Roża** od XV w. ‘krzew ozdobny’, Rosa; (WBor 525): Rosa, M 117; ‘demin. rożyczka’: Rosula, M 117.
- Rumien** ‘rumien, romien, rumian, 1. gatunek rumianku, 2. gatunek rumianu’ (FWys 293): Rumen, Chamamelum, M 114.
- Ruta** ‘ruta’: Ruta, M 115.
- Ryż** ‘ryż’: Oryza, M 119.
- Rzep** bot. 1. ‘łopian większy Arctium Lappa [...]’, 2. ‘rzepień pospolity Xantium strumarium’ (Słstp, t. VIII, 100); od XV w. ‘kulisty koszyczek, kwiatostan łopianu lub ostu z haczykami czepnymi’ [...], od XV w. ‘łopian większy, Arctium lappa’, rzepień pospolity, Xantium strumarium’ (WBor 533): Rzep albo łopyan, Lappa, M 115. Zob. Łopian, zob. Rzepa.
- Rzepa** od r. 1400 ‘roślina okopowa Brassica rapa’, w stp. też inne rośliny: *rzymska rzepa* ‘przestęp biały, Bryonia alba’, *rzepa świerzepia* ‘dziewięcił bezłodygowy, Carlina acaulis’ (WBor 533): Rapa, M 115.
- Rzeżucha**¹⁴ od XIV w. 1. ‘roślina pieprzyca siewna, Lepidium sativum [...]’ (WBor 535): Nasturcium, M 114.
- Leśna rzeżucha** ‘gat. rzeżuchy’: Lesna rzerzucha, Nasturcium aquaticum, M 115.
- Rzodkiew** od XV w. ‘roślina Raphanus sativus’ (WBor 535): Raphanus, M 115.
- Sałata** ‘sałata’: Lactica, M 114.
- Siano** od XIV w. ‘siano (stp. też *sieno*) [...], skoszona i wysuszona trawa, używana jako pasza dla bydła (dla zwierząt — Z.C.-K.)’ (WBor 543): Foenum, M 111.
- Sit** od XV w. ‘sitowie ‘roślina Scirpus’, stp. ‘oczeret jeziorny i inne rośliny błotne z rodzaju Scirpus i Juncus’ (WBor 549): Juncus, Scirpus id., M 112.
- Słód** od XV w. ‘słód’, ‘skiełkowane ziarno zbóż (zwłaszcza jęczmienia), surowiec do produkcji piwa’ (WBor 559): Ptisana, M 119.
- Skora** ‘skóra, kora drzewa’: Skora na drzewie, Cortex, M 104.
- Smolne drzewo** ‘świerk’¹⁵: Smolne drzewo, Picea, M 107.
- Soczewica** od XV w. ‘roślina uprawna Ervum lens i jej jadalne nasiona’ (WBor 566): Lens, M 120.
- Sosna** od XIII w. ‘drzewo Pinus silvestris’ (WBor 567): Pinus, M 107.

¹⁴ Nazwa rzeżucha w staropolszczyźnie XIV–XV w. oznaczała wiele gatunków tej rośliny, m.in. takie jak: *pieprzyca gruzowata*, *rzeżucha leśna*, *włoska* (Por. WBor 535).

¹⁵ Znaczenie wyrażenia *Smolne drzewo* ustaliam na podstawie jej łacińskiego odpowiednika: Picea.

- Szafran** '[...]' 1. pomarańczowy proszek ze znamion słupka kwiatów szafranu; 2. bot. ogrodny szafran, polny szafran, swojski szafran, polski szafran' (FWys 321): *Crocus*, M 114.
- Szałwia** 'zioło lecznicze': *Salvia*, M 115.
- Szczotki** od XV w. bot. 'w nazwach roślin, np. szczotka 'polna szczeń pospolita', centuria pospolita, jakaś ciernista roślina', 'nawłóć późna' (WBor 598): *Virga pastoris*, M 115.
- Ślaz** od XV w. 'roślina malwa, *Malva*' (WBor 614): *Malva*, M 114.
- Śliwa** 'owoc – śliwa': *Prunum*, M 109;
- Śliwowe drzewo** 1. 'drzewo owocowe, śliwa': śliwowe drzewo, *Prunus*, *Prunus arbor glandifera*, M 105; 2. 'drzewo mastyksowe, pistacja, lentyszek' (FWys 132): Drzewo małych śływ, *Lentiskus*, M 106; 3. 'tarnina': Śływowe drzewo, *Spinus arbor prunorum*, M 108.
- Świnia wesz** 'jadowite zioło, szalej' (KKum 86); 'Szczwół plamisty *Conium maculatum*' (Sp 47): *Swynia wesz*, *Cicuta* [...] herba est, M 115.
- Tatarka** 1. 'rodzaj zboża'¹⁶: *Cicerula*, M 120; 2. od XV w. 'oczyszczone i łuszczone drobno pokruszone surowe ziarno zbożowe'; 'kasza' (WBor 264): *Tatarczane krupy*, *Cicer*, M 120.
- Topola** od XV w. 'drzewo *Populus nigra*' (WBor 638): *Populus*, M 107.
- Trawa** od XIV w. 'wszelkie drobne rośliny dziko rosnące' (WBor 640): *Gramen*, M 112.
- Trzcina** od XV w. 'roślina *Fragmites*' (WBor 648): *Arundo*, M 111.
- Trześnia** zob. *Wiśnia*
- Tyka** 'wiklina, łozina': *Vimus*, M 106.
- Wiąz** od XV w. 'drzewo liściaste *Ulmus*': *Arbutus*, M 108.
- Wianek** od XV w. m.in. znaczenie: 'splot kwiatów, gałązek, ziół, zwinięty w kółko, wianek' (WBor 694): *Corolus*, M 116; też *wieniec*: *Sertacorium*, M 116.
- Wielki groch** 'rodzaj grochu, fasola': *Wyelky albo włosky groch*, *Pisum*, M 120. Zob. *Wielogroch*; zob. *Włoski groch*.
- Wielogroch** bot. 'groch zwyczajny, *Pisum sativum* [...]' (Słstp, t. X, s. 178): *Lupinus*, M 120.
- Wilczy mlecz** bot. 'wilczomlecz obrotny *Tithymalus helioscopius*' (WBor 331): *Carduus*, M 115.
- Wino** 'winogrono'. Zob. *Grono*.
- Wierzba** od XV w. 'wierzba, drzewo *Salix*': *Salix*, M 107.
- Wierzch** 'wierzch, wierzchołek drzewa': *Cacumen*, M 104.

¹⁶ W słownikach XVI-wiecznych poświadczane są dwie nazwy na określenie tego samego zboża, mianowicie małopolska *tatarka* i mazowiecka *gryka*, por. J. Mączyński, *Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum*, Cz. 1 i 2, Königsberg 1564, u Murmeliusza tylko młp *tatarka*, podobnie i w słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy, por. też uwagi w pracy A. Spólnik, dz. cyt., s. 61.

- Wiśnia** ‘owoc drzewa owocowego’: Wysznya albo trzeszyna, *Cerasum*, M 109.
- Wiśniowe drzewo** ‘drzewo owocowe – wiśnia’: Wysznowe drzewo, *Cerasus*, M 105.
- Włoski groch** ‘fasola’¹⁷: Wyelky albo włosky groch, *Pisum*, M 120.
- Wołowy język**¹⁸ zob. Borag.
- Wyka** od XV w. ‘roślina pastewna *Vicia sativa*’: *Vicia*, M 120.
- Ziarno** od XV w. ‘nasienie zbóż i innych roślin’ (WBor 739): *Frumentula*, M 118.
- Zboże** od XIV w. bot. ‘rośliny uprawiane ze względu na ziarno i słomę’ (WBor 733): *Fruges*, M 118.
- Ziele** od XIV w. 1. ‘roślina zielona, o pędach niezdrewniałych’ (WBor 739): *Herba*, M 112; 2. ‘jarzyna, zielenina’: *Wszelkye syane zyelye*, *Olus*, M 112; 3. ‘pachnące ziele’: *wonyayące zyelye*, *Aroma*, M 117. Zob. Zioło.
- Zioło** od XIV w. ‘roślina o pędach niezdrewniałych, roślina zielona’, *zioleta* l.mn. ‘ususzony [...], zioła lecznicze’ (WBor 741): *O zyołach*, *De herbis*, M 112; *O wonyających zyołach*, *De aromatibus*, M 117; dem. *zyołko*, *Holusculum*, M 112. Zob. Ziele .
- Żołędź** od XIV w. ‘owoc dębu’, w stp. też zbiorowo żoładzie (WBor 755): *Glans*, M 110.
- Żyto** od XIV w. ‘roślina zbożowa *Secale cereale*, jej ziarno’, stp ‘zboże’ [...], ‘to, co do życia służy, utrzymanie [...]’ (WBor 759): *Siligo*, M 118.
- Żdźbło** od XIV w. ‘todyga roślin trawiastych, słoma, pęd, trawa’: *Culmus*, M 119; *Stipula* też żdźbło, M 119.

Podsumowanie

W podsumowaniu należy podkreślić, iż sporządzenie Słowniczka nazw botanicznych występujących w *Dictionarii variarum rerum...* J. Murmeliusza, mimo licznych opracowań tej terminologii w historii języka polskiego, ma sens, ponieważ:

po pierwsze, ukazuje ten fragment słownictwa w tym konkretnym zabytku leksykografii polskiej. Z powodu jego łacińskiego oryginału oraz

¹⁷ SPXVI (t. II, 490) pod hasłem *włoski groch* podaje także znaczenie: ‘łubin’, ale z łac. odpowiednikiem *Lupinus*. Sł Pl. (t. III, 398) *Lupinus* tłumaczy jako ‘ziarno łubinu’, łac. hasło *Lupinus* Murmeliusz opatruje polskim odpowiednikiem *Wielogroch*, M 120.

¹⁸ Por. uwagi na temat rozwoju tego terminu: „w XVIII wieku nazwa przeszła na zupełnie inną roślinę, a mianowicie na *Beta vulgaris* L. – Burak zwyczajny, z innym znaczeniem (od koloru bulwy)”. Por. A. Spólnik, dz. cyt., s. 87. *Borag* u Murmeliusza występuje w znaczeniu ‘jarzyna’. Por. też SPXVI, t. II, 325, gdzie jako znaczenie *borag* u Murmeliusza podaje się ‘jarzynę’, co moim zdaniem jest wątpliwe, ponieważ wyraz ten i jego synonim *Wołowy język* są odpowiednikami łac. *Buglossa* i występują w rozdziale *O ziołach*. Natomiast znaczenie ‘jarzyna’ ma słowo *ćwikła* – łac. *Beta* (M, 113).

układu rzeczowego słownictwa, braku alfabetycznego porządku w części polskiej, praktycznie jest on trudny do korzystania;

po drugie, wyraża kompetencje i wysiłek autora części polskiej wokabularza w tłumaczeniu, a właściwie w doborze polskich odpowiedników łacińskich haseł. Praca ta została wykonana najprawdopodobniej przez Hieronima Spiczyńskiego bardzo skrupulatnie, na łączną liczbę łacińskich haseł (187) z tej dziedziny, tylko jedno nie otrzymało polskiego objaśnienia, a mianowicie *Mirtus* (M 107), co raczej należałoby traktować jako zwyczajne pominięcie;

po trzecie, jest przykładem, zwłaszcza w tym makropolu ilustrującym początki metody leksykograficznej polegającej na pojawiających się „załączkach” kwalifikatorów typu: *kolanko w źble* właśnie jako pospolicie mianujemy cewka. Są to kwalifikatory częstości i potoczności użycia danego słowa;

po czwarte, poświadczony tam słowniczek w pewnym stopniu ukazuje kulturę materialną w dziedzinie uprawy roślin, ich praktycznego wykorzystywania, stosowania i znajomości — stąd nie dziwią znane do dziś jabłonie, śliwki, orzechy, mąki, kasze: jęczmienna i tatarczana itp.

Zdumiewa jak na tę epokę bogactwo nazw roślin egzotycznych, co się może tłumaczyć ich zawartością w europejskim oryginale wokabularza — dziele niderlandzkiego humanisty, ale z drugiej strony trafność ich „opatrzenia” polskimi słowami dowodzi faktu ich znajomości przez autora polskiej części dykcjonarza.

Na koniec, trzeba stwierdzić, iż w *Dictionarii variarum rerum* [...] J. Murmeliusza równie interesujących makropól jest parędziesiąt: czekają na szczegółowe opracowanie.

Wykaz skrótów

bot. — botaniczny

dem. — deminutivum

FWys — F. Wysocka, *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, Kraków 2003

gat. — gatunek

id. — idem

KKum — K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1969

L.W.-A. — L. Wajda-Adamczykowa, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław 1989

łac. — łaciński

M — Murmeliusz

n. — następne

SIPI — *Słownik łacińsko-polski*, t. I–V, red. M. Plezia, Warszawa 1998–1999

Słstp — *Słownik staropolski*, Warszawa 1953 i n.

Sp. — A. Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII w.*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1990

SPXVI — *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław 1966 i n.

SRecz – S. Reczek, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968

WBo – W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2006

Bibliografia

- Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2006.
- Budziszevska W., *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław 1965.
- Cygal-Krupa Z., *Słownictwo tematyczne języka polskiego. Zbiór wyrazów w układzie rangowym, alfabetycznym i tematycznym*, Kraków 1986.
- Cygal-Krupowa Z., *Szesnastowieczne edycje „Dictionarii Joanis Murmellii variarum rerum [...]”*, Warszawa 1979.
- Cygal-Krupa Z., *Podstawowe słownictwo tematyczne języka polskiego*, Kraków 1990.
- Cygal-Krupa Z., Świat roślin w gwarze Porąbki i okolicy, [w:] *Człowiek, uczony, organizator Mieczysław Matecki*, red J. Rusek, Kraków 2005, s. 271–278.
- Cygal-Krupa Z., K. Choińska, M. Pachowicz, *Słownictwo tematyczne w językoznawstwie polskim (ze szczególnym uwzględnieniem leksykologii, leksykografii i glotodydaktyki. Słownik tematyczny uczniowskiej polszczyzny. Słownictwo rzadsze*, t. 1–2, Tarnów 2016, s. XIII–LV.
- Gruszczyński W., *Nie tylko łacina, czyli o językach zestawianych z polszczyzną w słownikach z XVI, XVII i XVIII wieku*, [w:] *Problemy leksykografii. Historia – metodologia – praktyka*, red. W. Gruszczyński, L. Polkowska, Warszawa 2011, s. 53–72.
- Kędelska E., *Łacińsko-polskie słowniki drukowane pierwszej połowy XVI wieku i ich stosunek do źródeł czeskich*, Wrocław 1986.
- Kumaniecki K., *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1969.
- Mączyński J., *Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum*, Cz. 1 i 2, Königsberg 1564.
- Pawłowski E., *Przegląd najważniejszych zagadnień słownika nazw roślin polskich*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie” 1970, z. 38, „Prace Językoznawcze”, t. 1, s. 75–91
- Pawłowski E., *Polskie nazwy roślin. (Próba klasyfikacji semantycznej)*, [w:] *Studia indoeuropejskie*, red. J. Kuryłowicz, Wrocław 1974, s. 163–169.
- Reczek S., *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- Sędzik W., *Ze studiów nad prasłowiańskim słownictwem rolniczym. Prasłowiańskie nazwy zbóż*, „Acta Baltico-Slavica” 1977, vol. 11, s. 251–276.
- Spólnik A., *Nazwy polskich roślin do XIII wieku*, Wrocław 1990.
- Wajda-Adamczyk L., *Polskie nazwy drzew*, Wrocław 1989.
- Wróbel H., *Związki staroczesko-staropolskie w terminologii botanicznej*, „Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach. Sekcja Językoznawstwa. Prace Katedry Języka Polskiego II” 1962, s. 106–137.
- Wysocka F., *Mały słownik zaginionej polszczyzny*, Kraków 2003.